

DOCENTENHANDLEIDING BIJ DE EXPOSITIE

GEEN KUNST ZONDER KUNNEN

40 reproducties van NOLA Hattermans mooiste werken

Deze expositie was te zien bij Readytex Art Gallery in Paramaribo van 6 t/m 28 maart.

Foto: Ed Hogenboom

READYTEX
Art Gallery

Koninkrijk der Nederlanden

COLOFON

Expositie *Geen kunst zonder kunnen* - 40 repro's van Nola Hattermans mooiste werken

Deze expositie is mede mogelijk gemaakt dankzij steun van de Nederlandse Ambassade.

Copyright werken Nola Hatterman

De erven Hatterman

Curatoren Ellen de Vries en Rinaldo Klas

Teksten Ellen de Vries en Rinaldo Klas

Grafische vormgeving Brigitte Kùchler

Druk Inspire (reproducties), Nilsprint N.V. (teksten)

Fotografen

Ellis Doeven, William Tsang, Lucien Chin A Foeng, F.P. Cox, Francien van Daalen, I. Eggink, Petra en Erik Hesmerg, Ada Korbee, F.M. Pluim, Laddy van Putten, Ida Schmidt, Roy Tjin, A. Velsink, Joris Veltman, Pieter Verweij

Coördinatie en productie

Team Readytex Art Gallery

Collecties (originelen van de reproducties van Nola Hatterman)

Stedelijk Museum Amsterdam, Collectie Rijksmuseum (Amsterdam), Stadsarchief Amsterdam, Museum Arnhem, Frans Hals Museum (Haarlem), Centraal Museum Utrecht, Stichting Surinaams Museum, Kunstcollectie De Surinaamsche Bank, Staatscollectie van de Republiek Suriname
Collectie Collewyn, Bert Bruning, familie Hart de Ruyter, Ep van Marle, Ida Schmidt, Mayke Thompson-Wijngaarde, familie Veltman- Geelhoed, Pieter Verweij, Arjenne de Viet, Delano de Vries

Werken van leerlingen (van leerlingen)

Bruiklenen

Jules Brand-Flu: eigen werk, Familie Elshot: werk van Wilgo Elshot, Satya Singh: werk van Rudi Chang, Staatscollectie van de Republiek van Suriname: werk van Doelmajid Soekinta en Armand Baag

Readytex Art Gallery

Rinaldo Klas, Soeki Irodikromo, Kenneth Flijders, Sri Irodikromo, Razia Barsatie

AV-materiaal

Film 'Nola Hatterman en de consequente keuze' (1982) van Frank Zichem, copyright Beeld en Geluid Hilversum / Frank Zichem | Fragment uit het Polygoonjournaal (1932) 'Schilderstentoonstelling De Onafhankelijken', copyright Beeld en Geluid Hilversum | Interviews met Hein Eersel, Eugène Gessel en Jules Sedney (2016) Camera: Milton Kam, productie, interviews en copyright: Ellen de Vries | Filmfragmenten (2) met Nola Hatterman: Familie Hart de Ruyter

Geachte docenten,

U heeft met een of meerdere klassen van uw school de expositie *'Geen kunst zonder kunnen'* – 40 repro's van Nola Hattermans mooiste werken bezocht. Wij hopen natuurlijk dat u en de leerlingen genoten hebben van de expositie. Readytex Art Gallery is in ieder geval blij dat u de leerlingen de gelegenheid heeft geboden om kennis te maken met het werk van Nola Hatterman, van enkele van haar leerlingen en van enkele van weer hun leerlingen.

Dit boekje bevat de tentoonstellingsteksten en is bedoeld om nogeens terug te kijken met uw leerlingen op het bezoek aan de expositie. De teksten zijn misschien niet door iedereen gelezen want het kijken naar de werken neemt vaak veel tijd.

De leerlingen hebben met de kijkwijzer opdrachten gemaakt, misschien vindt u tijd om die met de hele klas nog eens door te nemen en daarmee ook onderling ervaringen en meningen uit te wisselen.

Misschien bracht u al eerder een bezoek aan Readytex Art Gallery, misschien was het een mooie eerste kennismaking. Hoe dan ook, wij ontvangen u graag in de toekomst nog eens, de gallery staat open voor alle leeftijden!

Nogmaals dank voor uw bezoek, wij wensen u en de leerlingen veel succes het verdere schooljaar!

Team Readytex Art Gallery
Paramaribo, maart 2020

Dit werk is gemaakt door Jonathan Mijnaals, student aan de Nola Hatterman Art Academy. *'De nalatenschap van Nola betekent voor mij de plek waar ik nu mijn kunstopleiding volg. Daarom maakte ik een portret van Nola Hatterman die het gebouw van de academie aan het schilderen is.'*

Inleidende teksten

‘Geen kunst zonder kunnen’

Wie was Nola Hatterman?

De kunstenares Nola Hatterman (1899-1984) werd geboren in Amsterdam. Suriname was toen nog een kolonie van Nederland, net als het huidige Indonesië. Als kind verbaasde Nola zich er over dat in Nederland nogal werd neergekeken op inwoners uit de koloniën. Zij vond die donkere mensen juist prachtig. Toen zij ouder werd, zei ze hierover: ‘Natuurlijk, hoe kun je een land onderdrukken als je de mensen waardeert?’.

Nola was niet de enige die in de jaren 20 en 30 van de vorige eeuw Indo-Europeanen en (Afro-)Surinamers schilderde. Wel bijzonder was de vriendschap met haar modellen. Ze steunde de Surinamers in Amsterdam in hun strijd voor dekolonisatie en bij hun zoektocht naar herwaardering van de eigen – onderdrukte – cultuur. Het paste bij de aandacht die Nola vroeg voor een zwart in plaats van wit schoonheidsideaal.

In 1953 vertrok ze naar Suriname. Op de School voor Beeldende Kunst in Paramaribo gaf ze les aan veel kunstenaars. Rond 1970 kwam er kritiek op haar school, men vond het onderwijs te ouderwets. Nola gaf de voorkeur aan realisme en niet aan abstracte kunst. Ze vond een goede techniek het belangrijkste want: ‘Geen kunst zonder kunnen’. Jonge kunstenaars zagen dat anders en zetten ook vraagtekens bij een ‘buitenlander’ als schoolhoofd. Nola was geschokt; ze voelde zich Surinamer in hart en nieren.

In Brokopondo-Centrum, waar Nola was gaan wonen, maakte ze haar bijzondere serie van vier schilderijen af over de geschiedenis van slavernij en marronage. In 1984 verongelukte Nola op weg naar een groepsexpositie in Paramaribo. Ondanks de kritiek werd

Nola Hatterman, Vluchtende slavin, 1964
Staatscollectie van de Republiek Suriname

Reproductie

Fotograaf: William Tsang

Nola later in ere hersteld en geroemd voor wat zij allemaal heeft gedaan voor het kunstonderwijs.

In de expositie bij Readytex Art Gallery hangen 40 reproducties van werken van Nola. Sommige schilderijen reisden al eens, van Amsterdam via Londen, Trinidad, Paramaribo en Brokopondo-Centrum weer terug naar Amsterdam. De felle tropenzon en het vochtige klimaat van Suriname lieten bij de werken, sommige meer dan 60 jaar oud, hun sporen na. Ze horen bij Nola's werk en en bij haar leven in de tropen.

Leerlingen van Nola Hatterman

Veel Surinaamse kunstenaars kregen les van Nola Hatterman. Ruben Karsters, Armand Baag, Jules Chin A Foeng en Soeki Irodikromo kregen les van Nola op het CCS. De teken- en schildercursus die Nola gaf werd in 1960 succesvol uitgebouwd tot School voor Beeldende Kunst met Nola als directeur. Toen Nola in conflict kwam met de directie van het CCS richtte ze in 1971 doodleuk een eigen school op: de Nieuwe School voor Beeldende Kunst (NSBK).

Studenten vlogen uit voor vervolgopleidingen, meestal naar Nederland. De meesten keerden uiteindelijk terug naar hun nest: Suriname, vol met nieuwe ideeën over kunst en de betekenis van kunst. Met name Jules Chin A Foeng zocht eind jaren 60 naar een eigen Surinaamse stijl en experimenteerde naar hartenlust met kunststromingen als abstracte kunst en popart. Hij kwam in conflict met Nola, die abstracte kunst verfoeide. Nola vond dat Suriname zich niet moest bezighouden met wat in het Westen (Europa, Amerika) werd bedacht.

Jules Chin A Foeng en Nola Hatterman waren het er wel over eens dat Suriname zelfstandig kunstenaars moest opleiden zonder tussenkomst van Nederland.

Razia Barsatie, Suffer, 2009
Leerling van leerlingen van Nola
Hatterman
Readytex Art Gallery

Ze was beretrots op de eerste studenten die aan de NSBK in Suriname afstudeerden: Rudi Chang, Jules Brand-Flu, Doelmajid Soekinta en Wilgo Elshot. Rinaldo Klas, Kenneth Flijders en George Ramjiawansing waren haar laatste leerlingen, voor ze naar Brokopondo-Centrum verhuisde.

Al heel snel schakelde Nola leerlingen in bij haar lessen. Sommigen werden docent, zoals Jules Brand-Flu (NSBK). Rinaldo Klas werd later directeur van het naar haar vernoemde Nola Hatterman Instituut (nu: Nola Hatterman Art Academy). Hij leidde op zijn beurt weer kunstenaars op. Hoewel abstracte kunst al lang niet meer taboe is, zijn Stilleven en Portretkunst – net als in de tijd van Nola – nog steeds belangrijke onderdelen van het lesprogramma. In de expositie bij Readytex Art Gallery zijn originele werken te zien van leerlingen van Nola en hun leerlingen Razia Barsatie en Sri Irodikromo. Deze leerlingen (van leerlingen) zijn niet altijd bekend met het werk van Nola, en toch staan hun werken soms verrassend dicht bij de thema's in Nola's werk. Natuurlijk heeft elke kunstenaar wel een eigen stijl en kleurgebruik.

Rudi Chang, *De toekomst*, jaartal onbekend
Leerling van Nola Hatterman
In bruikleen van: Satya Singh

Nola Hatterman, *Na Fesie* 1953
Collectie Delano de Vries
Reproductie
Fotograaf: William Tsang

Thema's

Stilleven

Op grond van 'Stilleven met Borstplaat' (1929), 'Op het terras' (1930) en ander werk dat ze rond de jaren 30 maakte, wordt Nola Hatterman wel gerekend tot een vertegenwoordiger van de uit Duitsland overgewaaid kunststroming de Nieuwe Zakelijkheid. Die ontstond na

WO I en kenmerkt zich door objectief realisme en een zoektocht naar de kern van dingen. Typerend zijn de egale kleurvakken zonder schaduw en met perspectivische vertekening. Ambachtelijkheid stond hoog in het vaandel.

Landschap en stadsgezicht

Nola Hatterman maakte landschappen en stadsgezichten van al haar woonplaatsen, van Amsterdam tot Brokopondo. Opvallend is dat ze heel verschillend van stijl zijn. Bij voorkeur werkte Nola met potlood, conté of gebruikte ze waterverf. Het 'Straatje in Trinidad' (1953) is een van weinige stadsgezichten in olieverf. De stadsgezichten en landschappen zijn doorgaans leeg. Als er mensen te zien zijn, zijn het altijd mensen van kleur. Voor Nederland was dat tot de jaren 50 ongewoon.

Muziek en dans

Zwarte jazz- en dansmuziek waren razend populair onder Nola Hatterman en haar (Surinaamse) vrienden in Amsterdam. Jazz(dans) stond voor een nieuwe manier van leven: rebellie tegen de gevestigde orde. Jazz en dans vormen een prominent thema in Nola's werk, zoals de titels aantonen: 'Jazz' (1934), 'de Trompettist' (1936 of eerder), 'West-Indisch Dansfeest' (1951 of eerder), 'Thoughts in blue - (naar een niet gedanste blues van Percy)' (jaren 50) en 'Portret van een saxofonist'.

Nola Hatterman, *The Trumpet Player*, datering onbekend
Collectie Stedelijk Museum Amsterdam
Reproductie

Het portret

In Nederland vroeg men Nola Hatterman vaak waarom ze toch vooral zwarte mensen schilderde. Zij antwoordde dan: 'Waarom beelden andere schilders alleen maar witte mensen af?' Ze bepleitte een zwart schoonheidsideaal en ontwikkelde bovendien een in het Westen onomstreden theorie. Ze stelde het gelaat van de Europeaan schematisch voor als vierkant en dat van de niet-Europeaan als ovaal. Dat is goed te zien in de tekening 'Idylle'. Schilders in het Westen

hadden naar haar idee geen oog voor de gelaatstreken van de zwarte mens. Ze tekenden zwartgeverfde Europeanen.

Na Fesie

In Nola's huis aan de Amsterdamse Falckstraat werd druk gerepeteerd voor het toneelstuk 'De geboorte van Boni' dat de onafhankelijkheidswens van Suriname symboliseerde. Het inspireerde Nola tot het groepsportret: '*Na Fesie – de Toekomst*'. Betrokken bij het toneelstuk waren onder anderen Eddy Bruma, Otto Sterman, Frits Pengel, Imro Kambel, William de Vries, Hugo Overman, Hugo Kooks, Hein Eersel, Prins Kaya en Carla Veldhoek. Een aantal van hen staat op dit portret afgebeeld. In 1953 vertrok Nola naar Suriname. 'Niet voltooid, vertrokken naar Suriname' penseelde ze op de kraag van de man rechtsonder.

Verzet tegen (koloniale) knechting

Nola Hatterman raakte in Amsterdam via haar contacten met Afro-Surinamers betrokken bij de wereldwijde strijd tegen racisme. Dat inspireerde haar mogelijk tot haar werken 'De Vervolgden' (1952) en 'Freedom fighters' (ca. 1946 of eerder). Slavernij en marronage

vormen het onderwerp van haar serie historiestukken, waarvan 'Vluchtende slavin' (1964), 'De bewening – Ode aan een gevallen slaaf' (1968) en 'Aanval op de plantage' (1982) op deze expo te zien zijn.

Nola Hatterman, *Vervolgden*, ca 1952
Collectie Stedelijk Museum Amsterdam
Reproductie

Zwarte Christus

Nola Hatterman doorbrak met een zwarte Christus de traditionele beeldtaal rondom bijbelse voorstellingen van de Kruisweg en de Piëta. Nola exposeerde de 'Zwarte Piëta' uit 1949 tijdens een duo-expositie in 1950 in Londen en baarde er opzien mee. In de *Daily Herald* werd the 'coloured Christ' beschreven als 'Europe's most controversial picture'. 'De bewening - Ode aan een gevallen slaaf' uit 1968 lijkt een uitwerking

van deze aquarel in olieverf. In Brokopondo schilderde ze de 'Kruisweg'. Heel onorthodox: met schoensmeer.

Uitgelicht

Thoughts in blue

Op de achterkant van het schilderij 'Thoughts in blue' staat: 'naar een niet gedanste blues van Percy'. Met Percy bedoelde Nola de Surinaamse balletdanser en –pedagoog Percy Muntslag. Nola was met hem bevriend. Het schilderij is van medio jaren 60. Percy was medeoprichter van Nola's Nieuwe School voor Beeldende Kunst en verzorgde daar de lessen bewegingsleer en –expansie. Met 'niet gedanste blues' verwijst ze mogelijk naar een nooit uitgevoerd ballet waarvoor Percy de choreografie schreef.

Nola Hatterman, *Thoughts in blue*, medio jaren 60
Particuliere collectie
Reproductie

Op het terras

'Op het terras' (1930) hangt in het Stedelijk Museum Amsterdam en is Nola Hattermans meest bekende schilderij. Lange tijd was het schilderij zoek en toen het in 1999 weer opdook, zorgde dat postuum voor Nola's comeback. Aangenomen werd dat de Surinaamse Jimmy van der Lak erop stond afgebeeld. Van der Lak kwam in de jaren '20 naar Nederland. Sinds kort weten we dat het Lou(is) Drenthe (1901-1990) is. Ook hij maakte in dezelfde tijd als Jimmy de oversteek en belandde in Amsterdam. Daar zou hij na een arbeidzaam leven - onder andere als musicus - in 1990 sterven.

Nola Hatterman, *Op het terras*, 1930
Collectie Stedelijk Museum Amsterdam
Reproductie

Portret van Agnes Guardiola (Vrouw in het blauw)

Agnes Guardiola werd in de jaren 20 geboren in Mariënborg en trok naar het buitenland om er te gaan studeren. Niet alleen dat, maar ook haar studiekeuze was ongebruikelijk voor een meisje: economie. Na haar studie keerde ze terug naar Suriname en klom zij op tot directeur van De Surinaamsche Bank. Agnes was bevriend met Nola, die haar portretteerde. 'Vrouw in het blauw' is eigendom van de bank. Agnes Guardiola stierf een jaar voor Nola, in 1983.

Nola Hatterman, *Portret van Agnes Guardiola*,
1974 of eerder
Ook wel: *Vrouw in het blauw*
Collectie De Surinaamsche Bank
Reproductie
Fotograaf: Roy Tjin

Feest

In dit werk hanteerde Nola met zichtbare verfstreken het paletmes. Heel anders dan in bijvoorbeeld het fijn gepenseelde 'Op het terras'. De kleuren zijn uitgebalanceerd en de verticale compositie creëert de illusie van een dansende menigte. In de gezichten verwerkte Nola de reflectie van de kleren. Dat zie je het duidelijkst bij de dansende vrouw in het midden. De uitgespaarde ruimte op de achtergrond rond het danspaar, doet het silhouet van de dansende figuren goed uitkomen. De maracaspeler geeft het ritme van de muziek aan, de dansers volgen moeiteloos. Het is feest!

Nola Hatterman, *Feest*, 1951 of eerder
Ook wel: *West-Indisch Dansfeest*
Collectie Van Marle
Reproductie
Fotograaf: Ellis Doeven

Het gezin

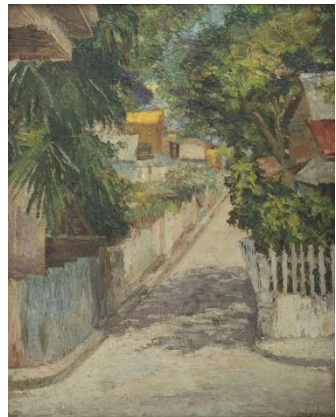
Dit werk - dik in de verf gezet met het paletmes - straalt serene liefde uit. De man is gelukkig met zijn vrouw en hun pasgeboren baby. Ongebruikelijk zijn de geloken ogen die zijn gezicht een zekere devotie verlenen. Hoe anders was het schilderij als hij zijn ogen in verwondering had opengesperd. Waarnaar de gedachten van de vrouw uitgaan en waarnaar zij kijkt, blijft ongewis. Ze is ingenomen met de baby, dat zie je aan de innige manier waarop ze haar baby vasthoudt. Maar ze lijkt ook een tikje weemoedig.

Nola Hatterman, Het gezin, datering onbekend
Collectie Stichting Surinaams Museum
Reproductie
Fotograaf: Petra en Erik Hesmerg

Straatje in Trinidad

Aan de schaduwen te zien, maakte Nola dit werk op een zonnige ochtend in Trinidad, vanaf een hoger gelegen punt. Misschien vanaf haar balkon? De lichtinval en schaduw-partij op de objecten zijn technisch knap weergegeven. Voor de schaduw gebruikte ze paars in plaats van het gebruikelijke donkerbruin. Het paletmes leende zich heel goed voor het aanbrengen van structuur in de bladeren aan de bomen. Door middel van haar kleurgebruik creëert ze afstand, diepte en contrast.

Nola Hatterman, Straatje in Trinidad, 1953
Collectie Collewijn
Reproductie
Fotograaf: Ellis Doeven